SİYASAL BİR İDEOLOJİ OLARAK NEO – LİBERALİZM

Hüsamettin İNAÇ[•]
Muhittin DEMİRAY[••]

Özet: Neo-liberalizm, yirminci yüzyılın son çeyreğinde bireye, topluma ve devlete yeni yorumlar getiren iddialı ve kapsayıcı bir fikir, kuram ve ideoloji olarak ortaya çıktı. Refah devletinin müdahaleci yapısına bir meydan okuma olarak tanımlayabileceğimiz bu söylem, bir yandan siyasal, sosyal ve ekonomik liberalleşmeyi beraberinde getirirken, öte yandan parçalanan üst-politik çatıyı tekrar bütünleştirmek adına yeni kimlik politikalarına sımsıkı yapıştı. Neo-liberalizm; küreselleşme, bireyselleşme ve kimliksel parçalanma süreçleriyle eş-zamanlı olarak gündeme gelmesi ve bu olgulara sosyo-politik çözüm önerileri getirebilmedeki esneklik ve kıvraklığıyla tartışmasız bir önem kazandı.

Anahtar Kelimeler: Neo-Liberalizm, Sosyal Refah Devleti, Modernleşme

NEO-LIBERALISM AS A POLITICAL IDEOLOGY

Abstract: Neo-liberalism has emerged as an assertive and comprehensive idea, theory and ideology having new and creative interpretations about the individual, society and the state, in the last quarter of the 20th century. This discourse which we can define as the challenge for the intervenist policies and the structure of social-welfare state, on one hand, both brought social, political and economic liberalisation, on the other hand, and grasped the identiy politics in order to unify the fragmented supra-political roof. Neo-liberalism gained vital importance and consideration becuse its peculiarities such as synchronized evolution with the globalisation, individualisation and identity-fragmentation and its flexibility and responsiveness for the aforementioned processes within the original socio-political argumentation

Key Words: Noe-Liberalizm, Welfare State, Modernizm

GİRİŞ

20.yüzyılın son çeyreğinde neo-liberal ideoloji dünyaya damgasını vurdu. Sadece iktisadi gelişme dinamikleri açısından değil, siyasal hedef ve toplumsal örgütlenme tarzı olarak Da kapsayıcı bir ideoloji haline gelirken, refah devleti sisteminin müdahaleci ve paylaşmacı pratiklerinden radikal bir kopuşun bayraktarlığını yapmaya soyundu (İNSEL, 2004:7). Diğer yandan bu ideolojiyi tanımlama konusunda net bir uzlaşı olduğunu söylemek gerçekten çok zordur. Neo-liberalizmin tanımlanması konusundaki bu belirsizliğe rağmen bu kavramın 1980'li yıllarda ABD'de iktidara gelen Reagan ve İngiltere'de iktidara gelen Thatcher'le özdeşliği herkesçe kabul edilen bir gerçektir, zaman zaman bu kavram Reagan doktrini olarakta

[•] Yrd. Doç. Dr, Dumlupınar Üniversitesi, İ.İ.B.F., Kamu Yönetimi Bölümü
[••] Yrd. Doç. Dr, Dumlupınar Üniversitesi, İ.İ.B.F., Kamu Yönetimi Bölümü

adlandırılmıştır (VOLSKY, 1987:6). Neo-liberalizmin pek çok tanımı yapılmasına karşın Pierre Bourdieu tarafından yapılan tanım kısa ve anlaşılır olması açısından dikkate değerdir, onun tanımlamasıyla neo-liberalizm "saf pazar mantığının yoluna çıkabilecek tüm kollektif yapıları ortadan kaldırmaya yönelik bir programdır" (TEKİN, 2003:144). Neo-liberalizmin ortaya çıkış nedenini anlayabilmek için ondan önceki döneme bakmakta yarar vardır. Neo-liberalizm öncesi dönemde, 1970 li yıllarda gelişmiş ülkelerde uygulanan Keynesci refah devletinde mali krizler baş göstermiştir, bu yüzden talep yanlısı Keynesci sosyal refah devleti projesi yara almıştır.

Refah devleti, Batı Avrupa'da kapitalizmin demokrasi ile, sermayenin de işçi sınıfı ile uzlaşmasının arkasındaki yapı taşıdıydı. Bu toplumsal uzlaşma sermayeyi ekonomik açıdan serbest bırakırken, işçi sınıfını siyasal açıdan güçlendirmiştir. İşçi sınıfı genel olarak üretimle ilgili kararlarda -emek olarak- söz sahibi değilken **vatandaş** olarak bölüşüm üzerinde müdahalelerde bulunabileceği bir konumdaydı. Yani üretimdeki rolüyle değil, vatandaşlık rolüyle üretimin ve dağıtımın örgütlenmesine müdahale etmekte, böylece refah devletini ve refah toplumunu gerçekleştirme yönünde yol almaktaydı (KORAY, 2001:9).Yepyeni bir döneme girilirken toplumsal kesimler (emekçi kesimler ve iş dünyası) ile devlet arasında varolan uzlaşma 1980 li yılların başında yeni sağ ideoloji tarafından çökertildi. Artık eski refah devletinin yerini Reaganizm/Thatcherizm olarakta adlandırabileceğimiz yeni bir model almıştır.Yeni projenin iki temel ayağı serbest piyasa ile küçük ama güçlü devlet idi (ÖZKAZANÇ, 1997:21). Onların dayattıkları (tüm dünyaya) politikalarının bir gereği olarak, devletin küçültülmesi, özelleştirme, pazarın koşulsuz egemenliği gibi söylemler moda haline gelmiştir (ŞAYLAN, 2003:132). Bunlara ek olarakta liberal söylemin özünde var olan "piyasa" "görünmez el" ve "özgürlük(negatif)" kavramları adeta postüla haline getirilmiştir. 1980'ler sonrasında değişen koşullar, ülkeler arasında artan rekabet, küreselleşme olgusu ve yeniden geçerlilik kazanan neo-liberal akım refah devleti uygulamalarının sorgulanmasına neden olmuştur. Refah devleti adına yapılan harcamalar ve halkın beklentilerinin günden güne artması eleştirilerin temel noktasını oluşturmaktadır (KORAY, 2001:9). Giderek artan ve toplam kaynaklar içindeki oranı yükselen refah devleti harcamaları kar hadlerinde bir düşmeye neden olmuş, bu düşme ya da birikim sürecinin durması (ki kapitalist sistem sürekli sermaye birikimine dayalı olarak devam edebilen bir sistemdi) kendini yeni bir evrensel kriz olarak göstermiştir.

Daha önceki dünya krizlerinde olduğu gibi 1970'li yılların krizi de kapsamlı bir yeniden yapılanma ile aşılmaya çalışılmıştır (ŞAYLAN, 1998:86-87). Diğer yandan batının gündemine yerleşen yeni toplumsal hareketlerde refah devletini ciddi biçimde aşındırmıştır. Kadın hareketi, barış hareketi, çevreci

hareketler ve meşhur 1968 öğrenci olayları da o dönemin siyasi iktidarlarını ciddi biçimde sarsmıştır. Bunlara ek olarak özellikle bürokratik düzenlemelerden hoşnut olmayan, ödedikleri vergilerle refah devletinin gitgide artmakta olan harcamalarını finanse etmek istemeyen bir kesim de neo- liberal politikaların yılmaz destekçisi olmaktaydılar, tüm bu gelişmeler ortaya çıkmakta olan neo-liberal ideoloji için bir dayanak noktası oluşturmaktaydı. Ancak neo-liberalizmin kendisini yeni bir ideoloji olarak sunmaya çalışmasına rağmen bunun aldatmaca olduğu şeklinde görüşlerde ileri sürülmektedir. Işıklı'ya göre yeni sorunları çözmeye yönelik yeni çözümlere ihtiyaç duyulmaktaydı, çıkış yolu olarak ta Keynes öncesinin bilinen çözümleri değişik bir versiyonla yeniden sunulmaya başlandı (IŞIKLI, 1999:205). Bu nedenle, neo-liberalizm Işıklı'ya göre etimolojik olarak, "yeni özgürlük anlamına gelse de, ne yenidir, ne de özgürlükçüdür" (IŞIKLI, 2002:28). Aslında Işıklı'nın işaret ettiği gibi neo-liberal ideoloji her ne kadar yeni liberalizm olarak adlandırılsa da özünde pek çok muhafazakar unsuru da barındırmaktadır. Zaten Hayek'e göre de toplumun temelinde gelenekler vardır. Yeni sağın söylemi, neo-liberallerin sınırlı devlet, pazar ekonomisi, ekonomik verimlilik, birey özgürlüğü talepleri ile neo-muhafazakarların otorite ve geleneklere dayalı kanun ve düzen anlayışının özgün bir biçimde birbirine eklemlendiği kompleks bir yapıyı arzeder. Neo-liberal ideoloji çok ironik bir şekilde kendi özünde hem liberal hem de muhafazakar ögelere yer vermektedir, şöyle ki liberal yönüne baktığımızda 1-) Birey 2-) Tercih özgürlüğü 3-) Serbest piyasa toplumu 4-) Bırakınız yapsınlar 5-) En az hükümet fikrini savunur. Oysaki muhafazakarlar tam bunların tersini savunurlar. 1-) Güçlü hükümet 2-) Toplumsal otorite 3-) Disiplinli toplum 4-) Hiyerarşi 5-) Ulus (BELSEY, 1994:4), Thatcherizm gibi yeni sağ uygulamalar her ikisini de içerir, bir yanda otorite ve disiplin gibi muhafazakar söylemler, öte yanda özgürlük ve adalet gibi liberal söylemler kullanılmaktadır, ancak siyasal yaşamda bunlar arasında epey gidiş geliş olmakta ve kesin bir ayrım yapmak zorlaşmaktadır. Aslında yeni liberallerin savundukları ilkeleri koruma konusunda gerçekten muhafazakar oldukları bir gerçektir (BELSEY, 1994:4).Yani 1980'lerin başında, Thatcher ve Reagan'ın seçim zaferiyle gündeme yerleşen yeni sağ politikalar, bir tür liberalizm-muhafazakarlık sentezi olarak döneme damgasını vurmuştur. Hem muhafazakar hem de liberal olmak yeni liberalizmin belirleyici, ayırdedici bir unsurudur. Neo-liberalizm ile neo-muhafazakarlığı içiçe geçiren bu sentez, refah devletinde sosyal demokrasi olarak somutlanan demokrasi-liberalizm eklemlenmesini ve özerk demokratik ögeleri yaralamıştır (ÖZKAZANÇ, 1997:31). Neo-Liberaller ne kadar özgürlükçü olduklarını ifade etseler de, onlar kendi fikirleri dışındakilere karşı pek de açık değillerdir, Maclup'a göre "her değişiklik ya da reform halkın özgürlüklerini artırıcı nitelikte değildir ve bir liberal elbette ki liberal olmayan reformlardan yana olamaz. Liberal, liberal olmayan bir toplumda özgürlüğü elde etmek üzere reformcu, liberal bir toplumda ise bu özgürlüğü

korumak için muhafazakar olmalıdır"(PEKEL, 1994:30).Yeni liberalizm, benimsediği değerler dışında bir değerin varlığını, hatta varolma şansını dahi tehlikeli bulmaktadır, Hayek'te zaten sosyalist fikir ve hareketleri **entellektüel hata** olarak niteleyerek bu tahammülsüzlüğü ispatlamıştır.

Neo-liberallerin esas amacı kapitalizme yeni bir yön vermekti. İşte böyle bir ortamda iktidara gelen Margaret Thatcher ve Ronald Reagan Keynesçi politikalar yerine arz yanlısı yeni liberal iktisat politikaları ile kapitalizme yeni bir biçim verme uğraşı içine girdiler (TOPAL, 2002:63-64). İngiltere Thatcher'in iktidara gelmesi ile kamusal alanı canlı tutan sağlık sektörüne, eğitime, medya organlarına ve toplu konut projelerine verilen devlet desteği yavaş yavaş sekteye uğramaya başladı. Yine uygulanan ekonomik politikalara paralel olarak Thatcherist ahlak sayesinde fakirliğin ve işsizliğin kaynağındaki sebeblerin sorumsuz bireyler olduğunu öğrenmiş olduk (HELVACIOĞLU, 2002:44). Birey ve bireysel girişim adeta bir postüla haline gelmişti. Onun **toplumlar yoktur** sözü hala hafızalardadır (KOZANOĞLU, 2003:14). Thatcher'e göre gerçekçi siyasetin sürdürülmesinin iki temel ahlaki koşulu vardı. İlki ülke çıkarları için önce işler kötüye gitmeli idi, ikinci olarakta yine ülke çıkarları için serbest piyasa mekanizması ve özelleştirme politikalarından başka seçenek yoktu (HELVACIOĞLU, 2002:44). Onun meşhur ifadesi ile **There is no alternative**, TINA. Artık neo-liberalizm, tek yol devrim gibi, tek çözüm olarak sunulmaktadır (IŞIKLI, 2002:28). Serbest piyasa ve özelleştirme fetişizminin ortaya çıkmasından sonraki yıllarda neo-liberalizmin siyasal alandaki yansıması olan liberal demokrasinin **Tarihin Sonu** tezi ile kutsallaştırılmasına bu nedenle şaşmamak gerekmektedir. SSCB'nin dağılması, Doğu Avrupa'da komünizmin çökmesi ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin ekonomisini liberalleştirme yolunda attığı adımlar nedeniyle, artık demokrasi ve piyasa ekonomisinin bütün ülkeler için tek model olacağı varsayılarak ideolojinin, bir anlamda da tarihin sonu da getirilmiş oluyordu.

Amerika'da da İngiltere'dekine benzer politikalar uygulanmaya başlandı, gerek ekonomi politika, gerekse siyasal ahlak anlayış açısından bireycilik ve özelleştirme ön plana çıkmaktaydı (HELVACIOĞLU, 2002:45). Reagan başkan olur olmaz **sokağa atmayalım da besleyelim mi**? diyerek tüm darülaceze ve tımarhane türü bakımevlerini boşaltmıştı. Gerekçesi ise içindekilerin birer asalak olarak görülmesi idi. Bunun sonucunda da büyük kentlerin (New York gibi) belli başlı caddelerinde evsiz insanlar ortaya çıktı (IŞIKLI, 1992:71-72). Liberal devlet bu tür yaşamsal sorunları yardımseverlere yada tanrıya havale etmekteydi. Onun görev alanına bu tür sorunlar girmemekteydi.

NEO-LİBERAL DEVLET

Neo-liberal ideolojinin bir gereği olarak devlet klasik liberalizmde olduğu gibi **gece bekçisi** rolüne geri dönmeli, toplum kendi dinamiklerine bırakılmalıdır. Sadece üretimin genel koşullarını sağlamak ve anayasanın uygulanmasını gözetmek işlevleri ile sınırlandırılan bir devlet toplumdaki örgütlü çıkarların (özellikle işçi sendikalarının) baskısından kurtulduğunda gerçek kamu çıkarına daha iyi hizmet edebilecektir. Refah devletinin beceriksizliğinin sebebi de devlet müdahalesinde yatmaktadır (ÖZKAZANÇ, 1997:31). Gece bekçisi devlet ütopyası, devletin sadece piyasanın tam olarak işlemesini sağlayacak soyut ve formel kurallara uyduğu ve gerisine karışmadığı bir durumu öngörür. Friedman'ın ifadesi ile "hükümetin sorumluluğuna bırakılan tüm alanlar verimsiz ve başarısızlığa mahkum gösterilir" (GAMBLE, 1994:44)

Reganizm – Thatcherizm felsefesi olarak tanımlanan şey yeni bir **laisser – faire** dalgası olarakta nitelendirilmektedir, mümkün olduğunca minimal bir devlet öngörülmekte, siyasi süreç yerine **pazar** ikameye edilmeye çalışılmaktadır (ŞAYLAN, 2003:69). Artık yeni akım sayesinde, son kırk yıldır kalkınmanın taşıyıcısı olarak kabul edilen devlet büyük bir yük olarak algılanmaktadır.

Yeni liberalizmin siyasal ideolojisi daha demokratik, çoğulcu ve katılımcı bir demokrasi olduğunu iddia etmesine rağmen, ekonomik ideolojisi ile ekonomiyi siyasetsizleştirmektedir. Yeni sağ söylemde sınırları tekrar çizme belirgin biçimde öne çıkmaktadır. Yeni sağın refah devletine yönelik temel eleştirisi ekonomi ile devlet arasındaki ayrımın muğlaklaşmış olduğu yönündeydi. O nedenle yeni sistem ekonomik bir anayasa ile devleti sınırlandırmayı öngörür, bunun anlamı ise yeni sağın ekonomik görüşleri devletin resmi ideolojisi haline getiriliyor demektir (ÇAĞAN, 1997:129). Bu ekonomik anayasa sayesinde artık bu muğlaklık giderilmiş olacaktır.

Yeni sağın tam olarak kurumsallaşabildiğini söylemekte zordur. Toplumsal bir iktidar tarzı olarak refah devleti; devlet/toplum, siyaset/ekonomi ve özel/kamusal gibi ayrımlar konusunda net değildi. Bu bağlamda yeni sağ; birey/ toplum, devlet/ kamu arasındaki ayrımları yeniden güçlendirmeye çalışan farklı bir iktidar tarzı olarak kendini kabul ettirmek istemektedir. Ancak bu iktidar etme tarzı henüz tam olarak kurumsallaşamamıştır (ÖZKAZANÇ, 1997:32). Yeni sağın, refah devleti modelini yıkmış olsa da yerine tam anlamıyla oturmuş bir yapı koyabildiğini söyleyebilmek çok zordur.

Öte yandan sadece ekonomik alanı değil siyaset alanını da sınırlandırmak da kutsal bir amaçtır neo-liberalizm için, yeni sağın siyaset alanını daraltma isteği anayasal sınırlamaların artırılması önerisinde kendini net bir şekilde gösterir. Bu eğilimin önemli bir temsilcisi olan Hayek'e göre parlamento değil anayasa erki egemen kılınmalıdır. 45 yaşına erişen ve 15 yıl için seçilen kişilerden oluşan yasama meclisinde partilere dayalı siyaset yapılmamalıdır, ancak bu durum nasıl demokrasi ile bağdaştırılabilecektir bunun yanıtı yoktur. Dahası hükümet görevlilerinin ve devletten yardım alan kişilerinde oy hakkı olmamalıdır, sendikalara da geçit verilmemelidir ona göre (ÖZKAZANÇ, 1997:32). Aslında yeni sağ da refah devleti gibi ekonomi merkezli bir siyasi yapı öngörür. Ancak yeni sağ düşüncede ekonomi, kamunun toplumsal fayda adına düzenleyebileceği bir alan olmaktan çıkmıştır (ÖZKAZANÇ, 1997:32). Artık esas özne piyasa olmuştur.

Devlet ekonomideki yerini özel sektöre bırakmaktadır. Bu sistemde özel sektör ekonomik büyümenin motoru haline getirilir, devlet bürokrasisi azaltılır, devlete ait kuruluşlar özelleştirilir, rekabeti artırmak için ekonomide yapısal düzenlemeler yapılır, yargı sisteminde idari yargının alanı daraltılır, kota ve gümrüklerden vazgeçilir v.s. Bu noktada önemli bir sorun ortaya çıkmaktadır. Siyasetten arındırılmış bir ekonomik düzen içinde toplumsal ilişkiler nasıl olupta demokratik ve tartışmacı bir zemine oturtulabilecektir. Bu devleti mümkün olduğunca küçültmekle esas amaçlanan şey, bireysel alanı ve özgürlükleri genişletmektir. Ancak bu anlayış, toplumdaki adaletsizliklere, eşitsizliklere ve gayri insani durumlara nasıl çareler üretebilecektir? sorusunun yanıtı belirsizdir. Bu nedenle bazı liberal düşünürler kendi mantıklarına uygun olarak çözümler üretmeye çalışmışlardır. Bir liberal düşünür olan Nozick'te "**görünmeyen el**" kavramını tüm sorunların anahtarı olarak sunmaktadır (SAYLAN, 2003:133).

Friedman'a göre de " Adam Smith'in görünmeyen eli ile karşıt doğrultuda işleyen bir görünmeyen el vardır… Yalnız genel çıkarı sağlamak için çaba sarfeden bireyler, sağlamak istemedikleri bir özel çıkarı sağlamak doğrultusunda yönlendirilirler" (IŞIKLI, 1999:206). Onun anlayışına göre ortak yararı sağlama amacıyla ortaya konulan tüm çabalar gibi, sosyal devlet anlayışı faydadan çok zarar getirmektedir. Sosyal güvenlik sisteminin ve kurumlarının ortaya koyduğu hizmetler, yardımcı oldukları sanılan kitlelere ulaşmamakta ya da gerçek ihtiyacı olanlar yerine daha az ihtiyacı olanlara gitmektedir. Ulusal gelirin yeniden dağıtımını yapanlar hükümetin bürokratlarıdır, ve bundan herkesten önce kendileri yararlanmaktadır (IŞIKLI, 1999:206).

Tüm neo-liberallerin (bütün özgürlükçülerin) savundukları temel tez, devletin her türlü refah faaliyetinden elini çekmesidir. Yeni düzende devletin müdahalesi yerine, - özel kişi ve kuruluşlarca sağlanması düşünülen- bağış ve isteğe bağlı yardım şekli devreye sokulmaktadır. Aslında bir anlamda bu 18. yüzyıl sivil toplum anlayışına bir geri dönüş anlamına gelmektedir (SAYLAN, 2003:134). Neo-liberalizmin devlet ve sivil toplum arasına bir çizgi çekmek gibi bir endişesi de olmamıştır. Fakat bu noktada devletin sivil toplumdan ayrı olamaması yeni sağın pratik söylemleri ile örtüşmemektedir. İktisadi alanın ve toplumun devlet karşısında güçlendirilmesi gereken alanlar olarak tanımlandığı bir "demokrasi" söylemi yeni sağ anlayışın değişmez bir kuralı olmuştur (TOPAL, 2003:67-68). Sivil toplum kuruluşu olarak örgütlenen kesimlere baktığımızda ise, neo-liberalizmin eşitlik ilkesini zedeleyecek bir durumla karşılaşmaktayız, toplumsal düzeyde demokratik haklar toplumun tüm kesimleri tarafından eşit bir biçimde kullanılamamaktadır (GÜLER, 2002:18). En örgütlü kesim sermaye kesimidir. Türkiye örneğine baktığımızda durum değişmemektedir. İKV (İktisadi Kalkınma Vakfı), TÜSİAD (Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği) TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği) gibi tüm bu sermaye grupları güçlü birer organizasyondur. Sıradan vatandaşların kurdukları birliklerin etkinlikleri hemen hemen yok gibidir, kamu politikalarının oluşmasında sermaye kuruluşlarının STK'ları vatandaşların STK'larına göre çok etkindirler.

Neo-liberalizm, devletin işlevlerini sınırlayarak ve onu yeniden tanımlayarak, gücü topluma bütün olarak geri vereceğini söylüyordu. Gelişen dünya ile bütünleşmenin yanı sıra demokratik katılım yeni bir modernizasyon yolu açacak, hatta yeni düzen sayesinde sağlanan modernizasyon toplumu bütünleştirecek ve yeniden organize edecek, demokratik kurumlar ve bunların uygulamaları güçlenecekti. Fakat öngörüler gerçeklerle uyuşmadı. Sivil toplum oluşumu sürekli krizlerin yıkıcılığı, zayıf biçimde kurumsallaşan siyaset ve parçalanan yurttaşlık bilinci şeklinde ortaya çıktı (GÖRENEL, 2002:305).

Neo-liberalizmin önemli dayanaklarından olan sivil toplum kuruluşları adeta meşrulaştırıcı bir araç gibi takdim edilmektedir. Demokrasi ve meşruiyeti sağlamak noktasında, karar alma ve normları uygulama sürecine STK ları sokmak tartışma konusu olmaktadır. Brown'a göre "Bu süreçte, yurttaşların bütünü olarak anlaşılan **halk** en büyük eksiktir. Yeni düzende zaten **örgütlerin örgütler tarafından örgütler için yönetimi** olarak tanımlanıyor. Buradaki paradoks, sivil toplum bireylerin yurttaş değil, tikel çıkarların basit vektörleri olduğu bir bütündür" (BROWN 2002:41). Onun ifadesi ile "Egemen halkın bir üyesi olmadan yurttaş olunamaz. Yasalar da egemen iradenin ifadesinden başka bir şey değildir, yasalar aynı zamanda eşitsizliğe

ve zayıfın güçlü tarafından ezilmesine karşı egemenin kolektif kişiliğine can veren vatandaşların elinde olan tek güvencedir " (BROWN, 2002:42). Bu nedenle neo-liberal anlayışın sivil toplum lehine gerçekleştirdiği görünürdeki yetki devri, aslında halkı egemenliğinden yoksun bırakmaktan başka bir şey ifade etmemektedir (BROWN, 2002:42).

Hükümet dışı iktidar oyuncularının ortaya çıkışı devletleri dünya çapında değiştirmektedir. Küreselleşmiş ekonomik yapı bir çok üst yapısal değişiklikle kamu yönetimi üzerinde önemli yansımalara da yol açmaktadır .Büyüyen küresel ekonomiye cevap verme, onu yönlendirme ve denetleme girişimleri "devleti, **refah devletinden rekabet devletine** bir çeşit **şirketleşmiş devlete** dönüştürmektedir" (ORTAK, 2003:338). İtalyan okulu olarak bilinen yeni-Gramsci akımının önde gelen teorisyeni Robert Cox da ulus-devletin yeni rolünü "yeni liberalizm devleti dönüştürerek, dış ekonomik güçlerle, yerel ekonomi arasında bir tampon görevi görmekten çıkarıp, yerel ekonomiyi küresel ekonominin ihtiyaçlarına adapte etme aracı haline getiriyor" şeklinde açıklamaktadır (KOZANOĞLU, 2001:57). Neo-liberal dönemde özellikle ekonomik ve yeniden dağıtım gibi işlevleri başta olmak üzere ulus- devletin bazı işlevleri azalmaktadır. Bu sürecin sonucu da işlevleri azaldıkça ulus-devletin farklı toplumsal grupları birarada tutan yapıştırıcı işlevi de azalmış oluyor. Yoksullaşma ve marjinalleşme karşısında dayanışma ihtiyacının artması ile birlikte alt kimlikler öne çıkmaya başlıyor, bunun sonucundaysa toplumda iç kargaşa baş gösterebiliyor. Farklı etnik-dinsel kimlikli gruplar bir ulusal pazarın varlığı ve sosyal devletin sağladığı hizmetler sayesinde, refahını daha da güvende görüyorsa, ulus-devlet çerçevesinde etnik/dinsel alt-kimlik ön plana çıkmayabiliyor. Eğer ulusal pazar yerini uluslararası pazara bırakıyorsa, ulus-devlet vatandaşının refahını sağlayacak işlevleri yerine getiremiyorsa, üstüne üstlük, uluslararası sermayenin işlerini yürüten bir "büro"ya dönüşüyorsa buna (ulus-devlet) bağlı olmanın rasyonel bir nedeni kalmıyor. İşlevini yitiren devlet yapıştırıcı olma özelliğini kaybediyor. Öte yandan, televizyon, internet gibi teknolojik olanaklar alt-kimliklerin dış dünyadan etkilenme dozunu artırarak devletin bunu bastırma gücünü yokediyor (KAZGAN, 2000:244). Neo-liberalizm getirdiği yenilikler açışından tüm dünyayı tek bir pazar düzeyine indirgediği ve ulus-devleri yıpratıp sadece meydanı küresel kuruluşlara bıraktığı için, bu dönem **küresel dönem** olarakta adlandırılmıştır.

Artık refah devletini yıkarak büyük bir zafere imza atan neo-liberalizmin bir hediyesi olan küresel düzende, bütün ülkeler bütünleşen dünya ekonomisinde iyi bir yer kapmak için birbirileriyle kıyasıya yarışmaktadır, çünkü yeni sistem yarışmaya dayanan bir sistemdir. Küreselleşme ile ulusal devlet arasında da bir yarışın ya da çatışmanın olması kaçınılmazdır. Çünkü her ülke dünya ekonomisine entegre olmak için çaba sarfederken devlet

politikasını kullanarak avantajlı bir konuma gelmek istemektedir, ancak buna kendisi karar verebilecek durumda ve yetenekte değildir, bu kararı yani küreselleşme süreci içinde kimin nasıl bütünleşeceği ve bütünleşme içindeki konumunun ne olacağı kararını uluslararasılaşmış mali sermaye verecektir (ŞAYLAN, 2002:317). Bu durumda iki karar verici merkez arasında bir gerilimin çıkması da kaçınılmaz olacaktır.

Neo-liberal Devlet ve Birey

Neo-liberalizmin önden gelen düşünürlerinden Hayek'in sosyal teorisi de bireycilik temeline dayanmaktadır. Bireycilik kavramının tarihçesini araştıran Hayek bu kavramın ilk defa Saint-Simoncular tarafından kullanıldığı belirtmektedir. Bireycilik tek değil iki ana çizgi üzerinde ilerlemiştir. Birincisi Locke, Hume ve Smith'in belli başlı temsilcileri olduğu bireycilik, ikincisi de Rousseau'nun ve fizyokratların kartezyen rasyonalizm temelinde kurdukları sahte bireyciliktir. Hayek birinci tür bireycilikten yanadır. Hayek'e göre gerçek bireycilik insanın sosyal hayatını belirleyen güçleri anlama teşebbüsüdür ve aynı zamanda bu toplum görüşünden kaynaklanmış siyasal düsturlar setidir (HAYEK; 2000:96). Bireycilik neo-liberalizmin temel taşıdır. Hayek'çi bireyciliği daha da netleştirirsek "Gerçek bireycilik öncelikle bir toplum kuramı, insanın toplumsal yaşamını belirleyen güçleri anlamak için bir çabadır. Ancak bundan sonraki aşamada toplumun bu algılanışından siyasal kurallar türetilebilir " (ÇAKIR, 1987:92). Sabin'de liberal felsefenin iki postüla ya da aksiyomundan birisi olarak her türlü kollektivizme karşı olan bireycilik anlayışına (YAYLA, 2002:147) işaret etmekteydi ki, bu anlayış neo-liberallerce de geniş kabul gören bir inanış olmaya devam etmektedir.

Neo-liberal bir düşünür olan Hayek bireyin en iyi çıkarını yine bireyin en iyi kendisinin bileceği şeklindeki –liberallerce de kabul edilen- görüşe katılmaz. Ona göre bilginin ve aklın mahiyetinden dolayı hiç kimsenin en iyiyi bilmesi mümkün değildir, zaten bireyin en iyiyi bilmesi de gerekli değildir. Asıl önemli olan herkesin yapabileceğine inandığını denemesinin ve yaptıklarının sonuçlarını görmesinin mümkün olduğu bir sosyal sürecin oluşturulmasıdır (HAYEK, 2000:106).

Öte yandan Hayek'çi düşünce tarzında "**toplumun çıkarı**" "**halkın yararı**" **"ortak yarar**" gibi kavramlara da yer yoktur. Zaten onlara göre bu tür kavramların ne olduğu belirsizdir, toplumun iyiliği de muğlak bir kavramdır. Bir bireyi toplumun ya da başka bir bütünün iyiliği için kullanmak demek onu bir araç durumuna düşürmek demektir ve hatta onu başkalarına kurban etmek demektir (YAYLA, 2002:154). Ona göre bu kavramlar olsa olsa, bir sosyal bütünün parçaları olduğu kabul edilen bireylerin tek tek çıkarlarının

toplamı anlamına gelebilir ki, bütün ekleme ve çıkarmalar hiçbir anlam ifade etmezler (HAYEK, 2000:107). Sosyal demokrat fikirlere göre çok cazip olan eşitçilik fikrine, her türlü eşitçiliğe Hayek özgürlüklerin düşmanı gözüyle bakar.

Neo-liberalizm'de eşitsizlik sadece acınacak bir durum değil, tersine çok da sevindirici bir durumdur, zorunlu bir durumdur. Neo-liberalizmin önemli bir unsuru olan rekabet olgusunun dinamik bir süreç olması, durağanlığı getirecek rekabeti aksatacağı için eşitlikle bağdaşması da zaten mümkün değildir. Neo-liberallere göre, bireyin hiç kimsenin müdahale edemeyeceği bir özel hayat alanı mevcuttur, diğer bireyler gibi devletinde bu alana tecavüz etmesi hoş görülemez. O yüzden devletin hareket alanının sınırlandırılması gerekmektedir. Böylece bireycilikten hukukun hakimiyeti ve sınırlı devlet ilkesine ulaşılabileceği varsayılır. Olabildiğince minimal devleti savunup bireyin üzerinde hiçbir sınırlama olmaması gerektiğini savunan neo-liberaller bizi çok ilginç sonuçlara götürmektedirler. Ünlü Hayek işsiz ve parasız bir kişinin tüm gereksinimleri güvence altına alınmış bir askerden çok daha fazla özgür olduğunu savunmaktadır (ŞAYLAN, 2003:134). Benzer bir şekilde totaliter bir rejimde çok lüks içinde yaşayan bir insana göre, metrolarda aç ve sefil bir halde yaşamak zorunda kalan evsiz bir insan daha özgürdür, Britanya bir piyasa toplumu olduğuna göre, köprü altında yatan yoksullar ve sefiller kentin en gösterişli kesimlerinde yaşayan soylular kadar özgürdür. Ama Sovyetler bir piyasa toplumu olmadığına göre, kimsenin engellemediği günlük işine giden Sovyet işçisi, Sibirya çalışma kampındaki tutuklu kadar özgürlükten yoksundur (BELSEY, 1994:9). Ancak burada dikkate değer olan şey, özgürlük elbette ki önemsiz değildir, ama tek başına özgürlük maalesef sorunları çözememekte, karın doyurmamaktadır. Zenginler zenginlikleri ile pek çok özgürlükleri kullanabilirlerken, yoksul insanlar pek çok özgürlüğü kullanamamaktadırlar (sağlıklı yaşam özgürlüğü v.s).

Yeni sağ, insanın yücelmesi ve özgürleşmesinin önündeki temel engelin yoksunluk ve yoksulluk olduğunu kabul ederken, fakat bu çelişkinin ve eşitsizliğin devlet tarafından düzeltilmesine şiddetle karşı çıkar. Buradaki temel mantık eğer bu durum devlet tarafından düzeltilirse rasyonellik ortadan kalkacak dahası yoksulluk çemberi hiçbir şekilde ortadan kaldırılamayacaktır, bunun çözüleceği adres olarak sivil toplum gösterilmektedir (SAYLAN, 2003:144). Eğer bir toplumda bunları çözebilecek yeterli derecede sivil toplum kuruluşu yoksa sorun nasıl halledilecektir? Ve yoksul insanları sürekli bu kuruluşların yardım ve sadakalarına muhtaç bırakmak o insanların psikolojilerini nasıl etkileyecektir. Bireyciliğin öne çıkarılması toplumsal örgütlenmeleri ve demokratik katılımın önünü tıkamıştır, bireylerin üzerinde ne toplumun, ne

de toplumsal belirlenimin etkisi kalmış, bir sınıfa ve gruba bağlı olmayan birey sürekli öne çıkarılmıştır (ÇAKIR, 1987:92). Diğer yandan neo-liberalizmin bir başka açmazı da , bireylerin başdöndürücü bir hızla, yoğun ve çok sayıda imaj ve enformasyon bombardımanına tutulmasıdır. Bireylere kendi özgür iradeleri ile belirleyebilecekleri en küçük bir yaşam alanı dahi bırakılmamış, her türlü bireysel tercihin (ekonomik, siyasal, entelektüel, sanatsal, cinsel v.s) yönlendirilebilmesi olanağı doğmuştur (PEKEL, 1994:24). Bu açıdan bakıldığında bireysel özgürlüklerin savunusunu yapmakta olan bir kuramın öncelikle bu kanalların işleyişini sorgulaması beklense de, bunu beklemek boşunadır. Neo-liberaller işin bu yönünü görmemezlikten gelmektedirler.

b- Neo-liberal Devlet ve Piyasa

Neo-liberal devlette, refah devleti modelinde düzenleyicilik işlevi gören devletin yerini piyasa alır. Piyasa sadece ekonomik verimliliği artıracağı için değil, siyasal özgürlüğü sağlayacağı içinde çok önemli bir konumdadır. Toplum kendi haline bırakıldığında, hem ilerleme, hem de özgürlüğü sağlayacak -başta piyasa olmak üzere- çeşitli mekanizmalara sahiptir (ÖZKAZANÇ,1997:32). Aslında yeni sağa hayat veren vizyon piyasa düzenidir. Bütün yeni sağ kuramcıları, sosyal demokrasinin müdahale ettiği ve sınırlamalar koyduğu yada piyasaları tamamen kapattığı alanlara ilişkin olarak, piyasa ilkelerini yeniden öne sürmeye ve genişletmeye çalıştılar. Hayek'in piyasa düzeni düşüncesi gelirin piyasa güçlerinin serbest işleyişi yoluyla dağıtıldığı bir ekonomi düşüncesine dayanır. Hükümetin rolü sözleşme ve mülkiyet gibi piyasa düzenini tanımlayan ve piyasa ilişkilerini mümkün kılan bu kuralların pekiştirilmesi ile sınırlıdır. Hükümetler rekabeti sağlamak açısından ve bireysel özgürlüğü korumakta yetkin olmalıdırlar. Ancak bireyler piyasa içinde karar alırken bu kararlara hiçbir şekilde müdahale edilmemelidir (GAMBLE, 1994:54) müdahalenin işe yaramayacağı iddiası yeni sağın siyasal iktisadında en güçlü ve en yaygın düşüncedir, söz konusu iddia Milton Friedman'ın düşüncelerinin özünü oluşturmaktadır. Hükümetlerin sorumluluğuna bırakılan bütün alanlar verimsizliğe ve başarısızlığa mahkumdurlar, aynı zamanda hükümet müdahaleleri gayri adildir. Ancak piyasa sadece ekonomik verimliliği artıracağı için değil, siyasi özgürlüğü garanti edeceği içinde yüceltilmektedir. Buna karşın, piyasa toplumu için gerekli olan, disiplin, sıkı çalışma, itaat, girişimcilik gibi değerler öne çıkarılmaktadır (ÖZKAZANÇ, 1997:31) ki, bu durum ise neo-liberalizmin muhafazakarlıkla akrabalığına işaret etmektedir.

Tüm liberal düşünürler gibi Hayek'te özel mülkiyet ve sözleşme kurumlarına dayanan bir piyasa ekonomisini savunmaktadır. Yalnız ona göre özel

mülkiyet ve sözleşme özgürlüğünün var olması piyasa ekonomisini korumak için yeterli değildir. Hükümetin serbest piyasanın gerçekten işleyebilmesi için yapması gereken işleri içeren bir kamu politikası olmalıdır (HAYEK, 2000:155). Her şey piyasayı yaşatmak içindir. Milton Friedman'da benzer biçimde "devletin başlıca işlevinin düzenin sürekliliğini sağlamak ve rekabetçi piyasaları güçlendirmek olduğunu belirtmektedir" (TOPAL, 2002:70). Yani piyasaların işleyişini kolaylaştıran her müdahale meşrudur.

Yeni liberal akımın en önde gelen savunularından birisi de katallaksi (kendiliğinden) piyasa düzenidir. "Katallaksi; mülkiyet, hak, fiil ve sözleşme hukukunun kuralları içinde hareket eden insanlar aracılığıyla piyasa tarafından yaratılan özel bir kendiliğinden düzen türüdür" (HAYEK, 1993:150). Bu anlayışa göre "Bu tür piyasada hiç kimse her bir katılımcının ne elde edeceğini öngöremez. Belirli insanların elde edecekleri sonuçlarda hiç kimsenin isteği doğrultusunda belirlenemez. Ne de herhangi bir kimse belirli insanların belirli şeyler elde etmesinden sorumludur" (ÇAKIR, 1987:101). Piyasanın temeli rekabete dayanır. Bununla birlikte Gülalp'ın ifadesine göre "Kendiliğinden işleyeceği öngörülen piyasaların hakim olduğu ekonomilerde tarihsel olarak piyasa mekanizmasının ancak devletin muazzam müdahaleleriyle işlemesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Devlet harcamalarının kısılması gerektiği görüşünün hakim olduğu son on beş yılda devlet harcamalarının payı azalmamış, tersine artmıştır" (TOPAL, 2002:69).

Kendi kişisel kararlarıyla bireysel potansiyellerini kullanan bireyler, çatışma ortamını önleyecek bir düzenleme ilkesine gereksinim duyarlar. İşte bu cankurtaran ilke ise rekabettir. Rekabet toplumsal düzenin sürekliliğinin sağlanması bireysel özgürlüklerin ve potansiyellerin gerçekleştirilmesinde belirleyici etkendir. Rekabetin işleyişinin ve sürekliliğinin olanaklı kıldığı bir başka etkende, bireylerin potansiyellerini gerçekleştirme de sahip oldukları varsayılan fırsat eşitliğidir, burada kastedilen sistemin yeteneklere açık olmasıdır (ÇAKIR, 1987:101). Piyasa ekonomisinde herkes kendi adına davranır, fakat kendi ihtiyaçlarını elde etmek için uğraşan bireylerin eylemleri aynı zamanda diğer insanların ihtiyaçlarını gidermelerine de hizmet eder. Herkes diğer insanlara hizmet eder ve buna karşılık kendisi de başka insanların sunduğu hizmetlerden yararlanır. Bu karşılıklı yarara dayalı olarak işleyen sistem pazar tarafından yönlendirilir (YAYLA, 2002:194), pazar ekonomisi çerçevesinde gelir dağılımında farklılıklar ortaya çıkacaktır. Bu çok doğaldır, eşitlik ve adalet sağlamak gerekçesiyle piyasa sisteminin işleyişine karışılmamalıdır. Çünkü bu tür müdahaleler özgürlüklerin tahrip edilmesine yol açmaktadırlar. Devlet müdahalesi demek, bireysel özgürlüğe müdahale demektir, o alanı daraltmak demektir. Devlet müdahalesi totaliter bir özelliği çağrıştırması açısından da hoş değildir (YAYLA, 2002:201).

Neo-liberalizm mal sahibi gibi davranan devlete, korunan endüstrilere fiyat kontrolleri veya teşviklere dayanan devletçi ve müdahaleci politikalara, devletten kaynak aktarma türü girişimlere karşıdır. Neo-liberal görüş daha esnek emek piyasası yaratmak için, ücretleri düşürerek, formel sektör istihdamını azaltarak ve işçilerin kanuni haklarını zayıflatıcı politikalara müracaat eder (GÖRENEL, 2001:41). Neo-liberalizm devleti toplumsal taleplerden arındırmaya ve bireysel ekonomik birimleri piyasanın rekabetçi mantığı ve disiplinine entegre eden teknokratik karar alma mekanizmasına dayanır. Neo-liberal devlet refah, yeniden bölüşüm ve bütünleyicilik işlevlerini terk ettiği için, bu görev piyasaya bırakılır. Serbest piyasa ekonomisine dayanan yeni sistem sayesinde yasal araçlar kullanılarak toplum sosyal olarak disipline, politik olarak depolitizasyona tabi tutulur.

Neo-liberallere göre genellikle krizlerin nedeni (özelde de refah devleti krizi); korumacılık, düzenleme ve müdahalelerle birlikte bütçe açıklarını kapatma isteksizliği, yani diğer bir deyişle mali gevşeklik olarak tanımlanan ekonomik popülizmdir. Buna karşılık neo-liberal politikalarda uygulamalarda olumlu sonuçlar vermemektedir. Bu politikalar sonucunda eşitsizlikler ve yaşam standardında olumsuz değişimler ortaya çıkmış ve düşük gelir grupları en çok zarar gören kesimler olmuşlardır (GÖRENEL, 2001:41), dahası bu eşitsizlikler nedeniyle fakir ülkelerden zengin ülkelere doğru müthiş bir göç dalgası başlamıştır, göç dalgası çok büyük boyutlar ulaşmış ve zengin ülkeleri tedirgin eder hale gelmiştir. Buna benzer olumsuz sonuçlardan dolayı, uygulanan neo-liberal politikalara alternatif olarak yeni modeller tasarlanma yoluna gidilmiştir, üçüncü yol fikride bunlardan biridir. Bu düşünceye göre neo-liberaller devlet müdahalesinin kaldırıldığı, piyasaların yol açtığı sosyal problemleri tamamen gözardı etmiş ve bu ortaya çıkan yeni durum ise toplumsal bağlılık için ciddi tehditler yaratmıştır (GİDDENS, 2001:3).

Giddens'e göre "Devlet kurumları, aşırı genişleyerek, bürokratik veya diğer vatandaşların ihtiyaçlarına cevap veremez hale geldiklerinde sönerler veya kamusal alandaki güvenliklerini yitirirler. Neo-liberaller bu açılardan devleti eleştirmekte haklıydılar, fakat kamu mallarının piyasalardan sağlanabileceğini düşünmekle hata etmişlerdir" (GİDDENS, 2001:152). Hükümetin, makro-ekonomik istikrarı yaratmak, eğitim ve altyapı yatırımlarını teşvik etmek, eşitsizliklerin önüne geçmek için çaba göstermesi gerekir. Yurttaş tüketiciden farklıdır ve özgürlükte piyasa alanı içinde satma, alma ve satın alma özgürlüğü ile eşit tutulmamalıdır. Piyasalar, "demokratik diyalog yoluyla meşrulaştırılması ve kamusal eylem yoluyla devamının sağlanması gereken etik değerleri yaşatmaz ve yaratmaz" (GİDDENS, 2001:152).

Neo-liberallerce piyasaya dayanan pazar ekonomisinin biricik başarı ölçütü kar ön plana çıkarılmaktadır. Ekonomik verimlilik ve piyasanın güveni gibi söylemler altında kurgulanan bu sistem rasyonelliğin biricik kıstası olarak sunulan sermaye karlılığının elde edilmesinin önündeki her türlü toplumsal, idari ya da yasal kısıtlamayı **akıldışı** olarak nitelendirmekte ve kaldırılması gerektiğini savunmaktadır (YELDAN, 2003:428). Bu zamana kadar **piyasa mekanizmaları yerine devlet müdahalelerinin yeğ tutulması kaynak israfına yol açmış, sürekli büyüyen bürokrasi toplumun üzerine abanarak girişimcilik ruhunu dumura uğratmıştır** şeklindeki liberal düşüncelerin gerisinde yatan esas amaç soysal devletin ortadan kaldırılmasıdır, istenilen ise **koruyucu güvenlik devletidir** (ORTAK, 2003:335). Gelişmekte olan ülkelerde dahil olmak üzere bütün dünya pazar mekanizmasının egemenliğine girmiştir. Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi kapitalizmin devletlerüstü merkezi karar kurumları gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerini pazar mekanizmasına uyumlu hale getirmek görevini üstlenmişlerdir ve bu görevi de başarıyla yerine getirdikleri konusunda hiçbir şüphe yoktur (ŞAYLAN, 2003:214). Ancak yine de bu kuruluşların varlığına rağmen küresel çaptaki krizlerin önüne geçilememiştir(Rusya, Asya krizi v.s).

Neo-liberallere göre, durağan tam rekabet şartları altında piyasa her türlü müdahaleden arındırıldığında, üretim kaynakları en etkin biçimde olacaktır, bu sayede de toplam refah düzeyi artacaktır. Bütün dünya piyasası açık ve tek bir bütün olmalıdır ki, tam rekabet şartları gerçekleşsin; ulus-devletlerin ve sendikaların piyasalara müdahalesi ortadan kalksın ve bütün piyasa işlemleri özelleşsin ki etkinlik sağlanabilsin fikrini savunmaktadırlar. Ayrıca mali piyasalarda tümüyle serbest olmalıdır, sermayenin küresel bazda dağılımında etkinlik bu şekilde sağlanabilir. Tüm buraya kadar sayılanlar sadece piyasa mekanizmasının işlemesine dönük yüzeysel açıklamalar olmaktan öteye geçememektedir. Ancak biraz irdelendiğinde, bu modelde ne toplum sınıfları ya da ulu-devletler arasındaki pazarlık gücü farkları, ne piyasanın etkinlikle işlemesini sağlayacak bir dizi çok önemli kurumsal yapılar, ne birleşmelerle daha da devleşen çokuluslu şirketlerin tekel gücü, ne de bu şirketlerin geliştirdikleri yeni teknolojilerle kendilerine büyük üstünlük sağlamaları göz önüne alınmaktadır (KAZGAN, 2002:16)

c- Neo-liberal Devlet, Sermaye ve Çokuluslu Şirketler

İkinci dünya savaşını izleyen dönemde gerek gelişmiş ülkelerde gerekse az gelişmiş ülkelerin dikkate değer bir bölümünde emekçi sınıflar sermaye karşısında önemli kazanımlar elde etmişlerdi (TOPAL, 2002:63). Neo-liberal politikaları uygulayan hükümetlerin gündeminde yer alan özelleştirmeler karşısında durabilecek önceki dönemden kalma işçiler ile sendikalar

arasındaki dayanışmayı yıkmak gerekmekteydi. Bu nedenle bunlar salam taktiği ile bölünüp birbirinden ayrıldı, işletmeler bilerek zarara uğratıldı veya özelleştirmeyle kazanılacak gelirler sıralandı (GÖRENEL, 2002:340). Diğer yandan dünya pazarının gelişmesi ile beraber, ulusal pazarın giderek daha az ulusal şirketler tarafından düzenleniyor olması kendini göstermeye başladı. Bu dönemde, ulus çapındaki toplu sözleşmelerin yerini şirket ve işyeri düzeyindeki anlaşmalar almaya başladı. Zaten yeni sağın esas amacı işçi sendikalarını etkisizleştirmekti. Diğer yandan dünya pazarının gelişmesi ile beraber, ulusal pazarın giderek daha az ulusal şirketler tarafından düzenleniyor olması kendini göstermektedir, bu bağlamda Manisalı da bu duruma dikkat çekmektedir "Neo-liberallerin vaat ettikleri toplumsal refah ve özgürlük belli bir kesimin kullanabildiği bir nimettir. Neo-liberal sistemde sadece güçlü devletler ve çok uluslu şirketler özgür ve egemen olabilmektedirler. Güçlü devletler yakınlaştıkça güçsüz ulusların eli kolu bağlanmakta, çok uluslu şirketler birleştikçe bunların dışındaki büyük-çoğunluk daha da çaresiz duruma düşmektedir" (MANİSALI, 2001:11). Neo-liberal düzende ulus devletlerin en büyük düşmanlarından birisi çokuluslu şirketler olmuşlardır. Ekonomik gücü artan bu şirketler Dünya Bankası ve IMF gibi kanallarla gelişmekte olan ülkelere isteklerini dikte ederek dünyayı sadece kar maksimizasyonunu düşünen bir makineye dönüştürmüşler ve politik gücünde bu şirketlerin inisiyatifine bırakılmasını sağlamışlardır (KAZGAN, 2002:238).

Neo-liberal dalgada, büyük iş çevreleri kazanan, küçük işletmeler ve emek kaybeden taraf olmuştur. Piyasa yönelimli dönüşümde piyasaya egemen olan gruplar kendi lehlerinde gelişmeler yaşarlarken, diğerleri kaybetmiştir (GÖRENEL, 2002:321).

Neo-liberal öğreti, küreselleşmenin nimetlerinden yararlanılması için ulusal merkez bankalarının özgün para, faiz ve döviz kurları politikalarıyla uluslararası sermaye akımlarına ayak bağı olmaması gerektiğini dikte etmektedir. Bu anlayışa göre sermayenin önündeki tüm engeller mutlaka kaldırılmalıdır (YELDAN, 2002:32). Yeni liberal düzen; demokratik bir retoriğin ardına gizlenerek kendi icat ettiği yönetişim (governance) kavramıyla (ki sivil toplum ve sermaye sınıfını daha fazla yetkilendirmeyi öngörür) uluslararası sermaye için oluşabilecek siyasal ve sosyal riskleri, maliyetleri azaltan, mülkiyet haklarını güvence altına alan bir devlet modeline bizi götürür (ZABÇI, 2002:151).

Neo-liberalizm devlet iktidarını siyasi ve idari boyutlarda doğrudan doğruya sermayenin şu ya da bu temsilcilerine aktarmak ya da mevcut yapıya o sınıfı açıkça oturtmak adını taşımaktadır (GÜLER, 2002:19).Işıklı'ya göre ise "Ekonomiyi siyasetten ayıralım" demenin aslında somut anlamı şudur:

"Uluslararası sermaye ekonomiyi yönetsin, siyaset ise daha başka şeylerle uğraşsın" (IŞIKLI, 2002:31). Gerçektende Işıklı'nın isabetle işaret ettiği gibi yeni dünya düzeninde tek ve tartışılmaz gerçeklik olan ekonomik bütünleşmenin lokomotifi sermaye ve çokuluslu şirketler olmaktadır. Ulus-devletleri küreselleşmeye, mallarını satınalacak tüketici pazarı bulmak için, kendisine gümrüksüz ve sınırsız bir dünya isteyen çokuluslu şirketler zorlamaktadır. Onların amacı karları maksimize etmek, pazar kontrolü yapmak, teknolojik denetim gibi ekonomik ögeleri kapsamaktadır. Buna karşın ulusal devletlerin rasyonellik anlayışı her zaman bunları içermeyebilir, çoğu zamanda içermez (ŞAYLAN, 2003:317-318). Bu durum ise ulus-devletin varlığını tehdit eden bir olgu olarak kabul edilmektedir.

d- Neo-Liberal Devlet ve Adalet Anlayışı

Neo-liberal anlayışa göre sübjektif olmayan bir değer kaynağı yoktur (TUCKER, 1994:63). Tüm bireylerin aynı değerleri seçecekleri ve dahası seçmeleri gerektiğini varsaymak için hiçbir neden olmamasından dolayı, liberal kimse çoğulcu bir toplum kurgular. Liberal kimse iyiye dair çok fazla şey söylemenin mümkün olmadığını -hatta arzulanmaz da- düşünür (POOLE, 1993:102).

Friedman, refah devleti önlemlerine babaerkil nitelik taşıdıkları gerekçesiyle karşıdır. Aile dayanışmasını ve hayırseverlik duygusunu ortadan kaldıran asıl nedenin, sanayi devrimiyle birlikte doğan kapitalist toplum koşullarından kaynaklandığını ve bu yüzden doğan boşluğu doldurmak üzere sosyal refah devleti kurumlarının, bu arada sosyal güvenliğin doğduğunu bir türlü kabul etmemektedir. Ona göre "mevcut refah sistemimizin en büyük zaaflarından biri, yalnızca ailenin temelini oyması, onu tahrip etmesi değil, fakat aynı zamanda hayır faaliyetinin yeşermesini engellemesidir" (IŞIKLI, 1999:206). Bu nedenle Friedman, sosyal refah devleti programların bir ikamesi olarak **negatif vergi** yi savunur. Negatif vergi ise, devletin belli gelir düzeyinin altındakilerden vergi almayıp, onlara parasal ödemede bulunmasını öngörmektedir. Ne acıdır ki, neo-liberalizmin güç kazanmasıyla birlikte, hiçbir ülkede negatif vergi uygulaması hayata geçmemiştir. Buna karşın sosyal refah devleti kurumlarına ve özellikle de sosyal güvenlik sistemine karşı yoğun bir saldırı her yerde başlatılmış bulunmaktadır (IŞIKLI, 1999:207).

Neo-liberalizmde temel tartışma konusu "Sınırsız bir iktisadi girişim özgürlüğü temelinde devlet müdahalesini reddeden Friedmancı önerilerle, insanın kendine özgü amaçlar peşinde koşan bir varlık olduğu, bu amaçları gerçekleştirdiği ve geliştirdiği ölçüde kendi kişiliğini de geliştirme olanağına sahip bulunduğu, bunun içinde birincil gereklere (Temel hak ve özgürlükler,

gelir v.s.) sahip kılınması gerektiği düşüncelerinin temellendirdiği bir birey anlayışı etrafında odaklaşmaktadır" (KÖKER, 1987:83). John Rawls'un **Bir Adelet Kuramı** adlı yapıtı bu tartışmalarda bizi aydınlatıcı bir özellik arz etmektedir.

Ona göre adalet "sosyal kurumların ilk erdemidir" (RAWLS, TARİHSİZ:3).Rawls'a göre adalet "zarif bir teorinin temel vasıflarından biri olmak durumundadır ve adil olmadığına inanılan her teori reddedilmek zorundadır" (HAYEK, 2000:171).

Rawls'a göre adil toplum ilkeleri (adil bir toplum yaratmak için gerekli olan ilkeler), çıkarlarla ilgili varlıklar olan insanlar değil, çıkarları tamamen ilgisiz moral varlıklar olan insanlar tarafından seçilecek olan toplumdur (HAYEK, 2000:12).

Rawls Bir Adalet Kuramı isimli yapıtında adil bir toplum için temel ilkeler ne olmalıdır? sorusuna yanıt arar. Bu ilkeleri de tamamen tarafsız davranmaları sağlanacak kişilere tespit ettirecektir. Ona göre eğer süreç adil olursa, süreç sonunda elde edilen ilkelerde adil olacaktır. Rawls'ın benimsediği **hakkaniyet olarak adalet" (Justice as fairness**) anlayışının isminden de anlaşılacağı gibi, hakkaniyet içeren bir süreç sonunda varılan ilkeler (tanım gereği) adil olacaktır (RAWLS, 2003:11)

Onun önerdiği modelde adalet ilkesini seçecek kişiler "**başlangıç durumunda"** ve "**bilgisizlik peçesi**" arkasında buluşurlar. Bilgisizlik peçesi kişilerin toplumdaki yerlerini, yaşam planlarının detaylarını v.s. bilmelerini engeller. Bu özel bilgilerin görülmesinin engellemesi tarafsızlığın sağlanması adına önemlidir. Hiçbir kişi düşünsel modelde diğerine göre avantajlı olmamalıdır. Böylece başlangıç durumundaki müzakerede her katılımcının kendisi için iyi olanı seçmek istemesi, herkes için en iyi olanı tarafsızca seçmesi sonucunu doğuracaktır (RAWLS, 2003: xii)

Rawls öne sürdüğü ilginç bir görüşte eşitsizlik hakkındadır. Ona göre eşitlik yerine herkesin çıkarına olan bir eşitsizlik meşru kabul edilmelidir. Her iki kişi 100'er birim kazanacağına A kişisi 105, B kişisi 110 birim kazanırsa bu tercih edilecek bir durumdur (RAWLS, 2003:xii)

Rawls hakkaniyet olarak adalet anlayışının ahlaki öğeler içermekle birlikte, siyasal bir kavram olarak anlaşılması gerektiğini de savunur (RAWLS, 2003:xvi). Rawls çağdaş demokratik toplumların kamusal siyasal kültüründe özgürlük, eşitlik, karşılıklılık, hakkaniyet, karşılıklı saygı, hoşgörü gibi değerlerin varlığına işaret ederek, siyasal devlet anlayışını bu değerler etrafında tanımlar. Aynı zamanda belirli bir genellik düzeyinde ele

alındığında kabul gören bu değerler Rawls'a göre aynı zamanda liberal değerlerdir. Bu genel liberal değerlere vurgu yapan siyasal adalet anlayışı, artık hakkaniyet olarak adalet anlayışının siyasal liberalizm yaklaşımıyla gerçeklendirilmesini mümkün kılar (RAWLS, 2003: xvi).

Öte yandan Hayek'e göre hiç kimsenin konumu (kendiliğinden düzende) belirli bireylerin bilinçli ve amaçlı eylemlerinin sonucu oluşmamaktadır. Bu düzenin bireyler açısından verdiği belirli sonuçların adil ve gayri adil olduğunu tartışmak anlamsızdır. Sadece insan iradesi tarafından yaratılmış durumlar adil ya da gayri adil olarak nitelenebilir. Örneğin A'nın çok B'nin az gelir ediyor olması belirli bir kimsenin bu amaçla yapılmış eyleminin sonucu değilse, adalet terimleriyle değerlendirilemez (HAYEK, 2000:173).

Sosyal adalet bahanesiyle pazar düzeninde bireyler ve gruplara belirli bir ödüllendirmenin yapılması veya bir otorite tarafından dağıtım kalıplarının ortaya çıkması durumunda pazar düzeni muhafaza edilemez. "Bazı gruplar sosyal adalet çağrılarının hükümet katında etki yapması ve hükümetin onlar lehine sosyal adaletçi adımlar atması, bu grupların korunmalarını hükümet eylemine gittikçe daha bağımlı hale getirir. Bu talepler günbegün çoğaldıkça da hükümetler daha çok sayıdaki farklı kişi ve grupları kendi kontrollerine tabi kılmaya yönelirler. Böylece sosyal adalet siyasal eylemi yönetir" (HAYEK, 2000:181).

Hayek'çi anlayışa göre özgür bir toplumda sosyal adalet kavramı boş ve anlamsızdır. Çünkü böyle bir toplumda hiç kimsenin iradesi farklı insanların gelirlerinin ne olacağını belirleyemez. Hayek'le benzer biçimde Nozick'te **"dağıtımcı adalet**" kabul etmez. Ona göre de piyasa düzeninde bir merkezi dağıtım olamaz (HAYEK, 2000:183).

Hayek'çi anlayış özgür bir toplum düzeni ile sosyal adalet uygulamalarını bir arada hayal edememektedir. Sosyal adalet demek devletin vatandaşlar arasında ayrım yapmasıdır. Kafamızda ne kadar sosyal adalet mefhumuna yaklaşmaya çalışırsak, özgür toplumdan o kadar uzaklaşırız (HAYEK, 2000:195).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Refah devletinin krize girmesi ve toplumsal taleplere yanıt verememesi sonucunda ortaya çıkan, ilk olarak İngiltere ve Amerika'daki uygulamaları ile kendini gösteren neo-liberal ideoloji kısa zamanda tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Bu ideoloji aslında hiçte iç tutarlılığı olan bir ideoloji değildir, içerisinde hem muhafazakar hem de liberal öğeleri barındırmaktadır. Bu ideoloji ile minimal (gece bekçisi) bir devlet

öngörülürken ekonomik alan siyasetin dışına itilmiştir ki, bu bir anlamda demokrasi alanını da daraltmak demektir. Bununla birlikte sendikalarda etkisizleştirilerek muhalif seslerde iyice kısılmıştır. Neo-liberal ideoloji kendisini kutsal ve şaşmaz bir ideoloji olarak takdim ettirerek kendisi dışındaki ideolojilere yaşam alanı bırakmamayı ilke edinmiştir. Ekonomiden el çektirilen devlet bu alanı tamamen piyasa oyuncularına terketmiştir. Neo-liberal dönemin başat aktörleri çokuluslu şirketler ve sermaye sınıfı olmuştur, ulus-devletlerin işlevleri iyice sınırlandırılmıştır, başta sosyal devlet işlevi olmak üzere pek çok işlevini yitirmiştir. Devlet, adeta amaçları maksimum kar elde etmek olan ticari şirket haline dönüştürülmüştür. Ancak bu şirketleştirilmiş devletler küçük çaplı olarak öngörülmektedir. Bu düşüncenin bir gereği olarak ulus-devletler çokuluslu şirketlerin birer "büro"su haline gelme sürecine girmek zorunda bırakılmışlardır. Ulus-devlerin pek çoğu neo-liberalizmin bir yansıması olan "küreselleşme"nin beraberinde getirdiği sorunlarla yüzyüze kalmışlardır (Asya krizi, Rusya krizi v.s). Yeni düzende oyunun kurallarını -uluslararası sermayenin güdümündeki- uluslar arası ekonomik kuruşular koymaktadır, IMF (Uluslararası Para Fonu), Dünya Bankası, WTO (Dünya Ticaret Örgütü) bunların başlıcalarıdır. Bunlar tarafından konulan kurallar genellikle gelişmiş sanayi ülkelerinin çıkarlarına hizmet etmektedir. Potansiyel refah; sermaye sahipleri, imtiyaz sahipleri, zengin olanlar ve çokuluslu şirketler tarafından paylaşılmaktadır. Gerek ülkelerin kendi içlerinde, gerekse de ülkeler arasında eşitsizlikler derinleşmektedir. Bunun sonucu olarak yepyeni sorunlar ortaya çıkmaktadır. Edward Said'in deyimiyle "Günümüz, sığınmacı, yerinden (yurdundan) edilmişler ve kitlesel göç çağı" olmuştur (ERBAŞ, 2001:173). Yeni düzene ayak uydurabilenler daha fazla refaha sahip olmakta, ayak uyduramayan büyük bir kısım ise her geçen gün daha da fakirleşmektedir. Bu nedenle toplumlar aşırı derecede kutuplaşmaktadır (zengin/fakir v.s), Keyman'ın deyişiyle "Neo-liberal ideolojisinin önerdiğinin tersine, küresel ticaret ve küresel güvenlik olguları zenginleşme ve barışı değil, aksine adaletsizlik, fakirlik, güvensizlik, sömürü, kimlik kodlarıyla yok etme ve ötekileştirme süreçlerini simgelemektedir" (GÖRENEL, 2002:305). Neo-liberal süreçte özgürlük ve piyasa fetişizmi kullanılarak pek çok sorun görmezden gelinmiş, adeta bu sorunlar yok farzedilmiştir. Bireysellik ön plana çıkartılarak, dayanışma ve yardımlaşma duyguları köreltilmiştir. Tüm sorunların çözüm adresi olarak -devlet dışlanarak- piyasalar ve sivil toplum kuruluşları gösterilmiş, maalesef bunlarda sorunlara kalıcı ve yeterli çözümler üretememişlerdir.

KAYNAKÇA

Belsey, A. (1994) "Yeni Sağ, Toplumsal Düzen ve Yurttaşlık Hakları" *Mürekkep*,sayı 9, 3-12.

Brown, J. (2002) "Yönetişim; Neo-liberalizmin Siyasi Düzeni", *Birikim,* 158, 36-43.

Çağan, N. (1997), "Yeni Sağın Ekonomik Anayasa Yaklaşımı"*, Ekonimide Durum*, 3-4, 129-130.

Çakır, N. (1987) "Piyasa ve Demokrasi", *11. Tez*, sayı 6, 91-130.

Erbaş, H. (2002) "Küresel Kriz Sürecinde Göç ve Göçmenler" *Doğu-Batı*, sayı 18, 173-189.

Gamble, A. (1994) "Özgürlüğün Ekonomi Politiği", *Mürekkep,* sayı 9, 44-56.

Giddens, A.(2001), *Üçüncü Yol*, çev. Nihat Şad, Ankara: Phoenix.

Görenel, Z. (2001) "1980 sonrası Neo-liberalizm ve Neo-popülizm" *İktisat Dergisi,* 418, 41-42.

Görenel, Z. (2002), *Küreselleşme*, der. Alkan Soyak, İstanbul: OM-Ekonomi Politik.

Güler, B.A. (2002) "Yönetişim: kapitalizmin yeni iktidar tarzı" *2023*, sayı 16,14-20.

Hayek, F. (1993), *Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük*, çev. Mustafa Erdoğan, İş Bankası Yayını.

Hayek, F. (2000), *Özgürlük Yolu*, çev. Atilla Yayla, Ankara: Liberte.

Helvacıoğlu, B. (2002) "Neoliberal Siyasi Ahlak*", Birikim*, sayı 158, 44-49.

Kazgan, G. (2002), *Küreselleşme ve ulus-devlet*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi.

Koray, M. (2001) "Refah Devleti Nereye?" *Avrupa Araştırmalar Dergisi*, sayı 2, 9-19.

Işıklı, A. (1995), *Küreselleşme ve Demokratikleşme*, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı.

Işıklı, A. (1999) "Neo-liberalizm ve Sosyal Güvenlikte Reform" *Ekonomide Durum*, sayı 6, 205-219.

Işıklı, A. (2002) "Küresel Prezidyumun Üyeleri:DB,DTÖ,IMF" *2023*, sayı 16, 26-31.

İnsel, A. (2004), *Neo-liberalizm, Hegemonyanın Yeni Dili*, İstanbul: Birikim.

Kozanoğlu, H. (2001), "Küreselleşme ve Uluslar arası Sermeye Sınıfı" *Doğu-Batı*, sayı 18,55-63.

Kozanoğlu, H. (2003), *Küreselleşme Heyulası*, İstanbul : İthaki.

Köker, L. (1987) "Liberal Demokrasi ve Eleştiriler" *11. Tez* 6, 79-84.

Manisalı, E. (2001), *Küresel Kıskaç*, İstanbul: Otopsi.

Ortak, A (2003), *Kamu Yönetimi Çalışmaları 2002-2003* içinde, Ankara.

Özkazanç, A. (1997) "Refah Devletinden Yeni Sağa" *Mürekkep*,sayı 7, 21-35.

Pekel, V. (1994) "Yeni Liberalizmin Özgür Dünyası", *Mürekkep*, sayı 9, 21-31.

Poole, R. (1993), *Ahlak ve Modernlik*, çev. Mehmet Küçük, İstanbul: Ayrıntı.

Rawls, J. (2003), *Halkların Yasası*, çev: Murat Borovalı, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayını.

Rawls, J. (Tarihsiz), *A Theory of Jutice*, England: Oxford University Press.

Şaylan, G. (1998), *Demokrasi ve Demokrasi Düşüncesinin Gelişimi*, Ankara: TODAİ.

Şaylan, G.(2003), *Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, Ankara: İmge.

Tekin, S. (2003) "Neo-liberalizm, Teknik akıl ve Üniversitenin Geleceği" *Toplum ve Bilim*, sayı 97, 144-163.

Topal, A. (2002) "Küreselleşme Sürecindeki Türkiye'yi Anlamaya Yarayan Bir Anahtar: Yeni Sağ*" Praksis*, sayı 7, 63-84.

Tucker, D. (1994), *Essays on Liberalism*, London: Kluwer Academic Publishers.

Volsky, D. (1987), *Neo-globalizatıon,* Moskow: Novosti Press Agency.

Yayla, A. (2002), *Liberalizm*, Ankara: Liberte.

Yeldan, E. (2002) "Neo-liberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler" *Praksis,* sayı 7, 19-34.

Yeldan, E. - Şenses F. – Köse. F. (2003) *Küresel Düzen*: İstanbul: İletişim.

Zabçı, F.Ç. (2002) "Dünya Bankası'nın Küresel Pazar için Yeni Stratejisi: Yönetişim" *SBF Dergisi*, Temmuz- Eylül 151-179.